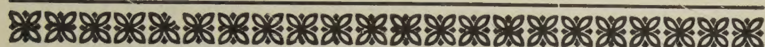
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 8. **Augustus 1935.**

VERSLAG

van de 24e Algemeene Vergadering van de Vereeniging van Predikanten van de Geref. Kerken in Nederland, gehouden op 24 en 25 April 1935 in het Jaarbeursgebouw te Utrecht.

1. De Voorzitter laat zingen Ps. 119 : 17, leest Psalm 75 en gaat voor in gebed.

2. De Voorzitter spreekt het volgende openings-woord:

Waarde medebroeders in de heilige bediening,

Wanneer we in 1935 als predikanten van de Gereformeerde Kerken bijeenkomen, dan mag dat zijn in dankbaarheid, doch het kan helaas niet zijn in opgewekte stemming.

In dankbaarheid, want de Heere geeft ons nog veel. Wij loopen nog geen gevaar, om onverwachts naar een concentratie-kamp te worden gebracht. We kunnen nog van Zondag tot Zondag en ook in de week ons dienstwerk verrichten. We vinden onze kerkgebouwen niet gesloten of voor afbraak aangewezen. En voor dat alles prijzen we den Naam van onzen God.

Maar daar is ook veel, dat tot droefheid stemt. De financieele omstandigheden van ons kerkelijk leven zijn allesbehalve gunstig en niet zoo weinigen onder ons gevoelen dit dagelijks aan den lijve en onder dat alles wordt onze taak steeds moeilijker, de zwarigheden vergrooten zich.

Zijn wij allen daarvan genoeg doordrongen ? Vergunt me,

dat ik die vraag u voorleg. Zeker ons heerlijk werk is, het Evangelie van Jezus Christus te verkondigen en Dien gekruist. Daarin komt geen verandering, want Jezus Christus is gisteren en heden Dezelfde en tot in der eeuwigheid. We zouden ontrouw worden aan onzen Zender, indien wij dit ook maar één oogenblik uit het oog verloren. Zien we het zóó, dan blijft onze taak steeds dezelfde en preeken wij nu, als voor dertig, als voor vijftig jaar.

Maar dit betreft het beginsel, het uitgangspunt. Dat zeer zeker alles beheerscht en nooit mag worden prijsgegeven, doch juist omdat het een beginsel is, gevolgen heeft, beteekenis en waarde voor elken tijd, ook voor onze dagen, en we mogen niet verzuimen, die gevolgen in het licht te stellen.

En dan juist komen de groote bezwaren.

Vooreerst wie bereiken wij als Gereformeerde predikanten ? Een zeer klein deel van het Nederlandsche volk. Niet eens al de leden van de Gereformeerde Kerken, want juist de ongeregelden zijn traag in het bezoeken van de godsdienstoefeningen. Met prediking, catechisatie en huisbezoek bereiken we slechts zeer weinigen. En die we bereiken, zijn voor een belangrijk deel trouwe broeders en zusters, die zich, Gode zij dank, niet laten meesleepen door den geest uit den afgrond, al hebben ook zij dagelijks te kampen tegen de zonde, ook de zonde, die opkomt uit het leven van dezen tijd.

Nu kan men zich op het standpunt stellen : ik preek niet voor de menschen, die niet in de kerk komen, maar voor hen, die ik onder mijn gehoor krijg. Ik heb middel in Gods hand te zijn, om die menschen op te bouwen op het geloof. Ik preek dus centraal, wijs op de genade Gods in Jezus Christus, op de heerlijkheid van Gods Verbond, dring aan op geloof en bekeering en in verband daarmede heb ik ook gelegenheid te over, om te waarschuwen tegen het onder den invloed komen van den verkeerden geest des tijds.

Ik mag natuurlijk niet ontkennen, dat het zóó behoort te geschieden. Want dat eischt van ons het prediken van den

gestorven en verheerlijkten Heiland. Maar wèl, en nu stel ik een tweede vraag, is daarmede nu alles gezegd?

Ik kan die tweede vraag ook geheel anders formuleeren, om te laten zien, wat ik er in dit verband mee bedoel, en dan doe ik dat zóó: kennen we onze menschen voldoende en geven we hun, wat ze op dit oogenblik noodig hebben? Ik licht mijn vraag toe met een voorbeeld. Het is ontleend aan de gezangen-kwestie. De Synode van Arnhem besloot in beginsel, om gezangen in te voeren. Drie jaren lang was er gelegenheid, om bezwaren in te dienen. Er kwamen er ongeveer niet. De Synode van Middelburg aanvaardde met groote meerderheid een klein bundeltje gezangen, en — nu kwamen uit de Kerken allerlei bezwaren van menschen, die vroeger zwegen. Wanneer ik dat verschijnsel zie, dan zeg ik: is het in den grond der zaak te verwonderen, dat het zoo gaat, nu de menschen honderd jaar lang geleerd is, dat *de* gezangen niet deugen, en — nu komt, wat we hier noodig hebben — de prediking op dit punt schier nooit voorlichting heeft gegeven. Wij hebben als predikanten op de Pers gerekend, maar slechts een zeer klein deel van onze menschen leest de kerkelijke Pers.

Dit voorbeeld noem ik, omdat ik geloof, dat we onze Gereformeerde menschen niet altijd voldoende kennen, of, als we ze kennen, met deze kennis niet steeds voldoende rekenen in de prediking.

En nu een ander geval: geen voorbeeld, maar een concrete gebeurtenis. Gisteren hoorde ik van een zeer meelevend beursman, die door de devaluatie van de Belga een zeer drukken en onaangenamen tijd had doorgemaakt en vol zorgen was, en die met een heilbegeerig hart op Paasch-morgen naar de kerk was gegaan, doch geheel teleurgesteld de kerk had verlaten, omdat hij een preek had gehoord, die buiten het leven stond.

Zulke dingen zeggen ons iets ten opzichte van den dienst des Woords in crisis-tijd. Voor onze menschen is de crisistijd in de eerste plaats achteruitgang van inkomsten. Natuur-

lijk lijden ze daaronder, wij zelf doen dat ook. En we moeten bewondering hebben voor zoo velen, die ondanks den teruggang, nog zooveel doen in geldelijk opzicht voor de Kerk en voor allen arbeid in het Koninkrijk Gods. Maar onze prediking in crisis-tijd mag toch niet alleen zijn het brengen van troost, het wijzen op de oordeelen Gods, het opwekken tot trouw in het offeren. Wij hebben te wijzen op de groote geestelijke nooden, op den toenemenden afval, op de bestrijding van de Kerk des Heeren, op het gevaar, dat ook wij komen onder den invloed van den geest des tijds. En in zooverre moet onze prediking anders, geheel anders zijn, dan dertig jaar geleden. Want onze menschen zien deze dingen nog niet geheel voldoende, ze hebben nog geen plaats in hun leven en juist daardoor loopen ze gevaar. De laatste stemming moet ons ook weer waarschuwen. Ik ga hier geen politieke beschouwingen houden. Maar de cijfers wijzen uit, dat er plaatsen zijn, waar Gereformeerde menschen anders moeten hebben gestemd, dan van hen mocht worden verwacht, dat ook zij het stoffelijke hebben gesteld boven het geestelijke.

En nu neem ik mijn twee punten bijeen. Wij, Gereformeerde predikanten, bereiken slechts een zeer klein deel van ons volk. Heeft het zijn beteekenis, als wij dat kleine deel wijzen op de geestelijke nooden van den tijd, op de groote gevaren van het heden, en hoe zullen we dat doen ?

Dit is nu in de eerste plaats een kwestie van geloof. Gelooven wij, dat de Kerk des Heeren beteekenis heeft in de wereld ? dat de geloovigen het zout der aarde, het licht der wereld zijn ? Indien we dat gelooven, dan doet het er niet toe, of we velen of weinigen bereiken, al zouden we velen willen treffen. Want dan weten we, dat de Heere Zelf Zijn volk, het moge weinig talrijk zijn, een plaats en een taak geeft, ook in dezen tijd en dan is het voor ons een heerlijk werk, voorgangers van dat volk te mogen zijn.

Maar dan hebben we ook dat volk toe te bereiden voor zijn taak. En als we dan zien, dat zeer velen onder ons de

ernst van den tijd niet begrijpen, dat ze te veel in eigen kring leven en buiten het groote leven staan, dan zullen we door de prediking trachten, de oogen te openen en allereerst de ellende doen kennen, de ellende van den tijd, maar ook de eigen ellende. Dan zullen we pogen zelf te verstaan dat de menschen in finantieele moeilijkheden zeer vatbaar zijn voor verkeerde invloeden, bij huisbezoek en catechisatie aangeven, hoever die ook onder ons werken en in de prediking negatief daarvoor waarschuwen en positief wijzen op het rechte spoor.

Vooral de prediking van den Heidelbergschen Catechismus biedt daartoe overvloedig gelegenheid. Het is wel eens moeilijk, als men vele jaren op één plaats staat, steeds weer over den Catechismus te handelen, doch wanneer men den ouden Catechismus eens ziet midden in den tegenwoordigen tijd, dan is er overvloed van nieuwe en pakkende stof.

Ik gaf u geen referaat over prediking in crisistijd, want dan zou ik vergeten, dat ik slechts een inleidend woord heb te spreken. Ik maakte slechts een enkele opmerking over een onderwerp, dat ons allen bezig houdt en waarmee dat onderwerp zeker niet is uitgeput.

Met dit woord, broeders, roep ik u een hartelijk welkom toe. Het verheugt me, dat ge ook dit jaar in grooten getale naar Utrecht zijt gekomen. De Heere schenke ons een goede vergadering en doe ons veel van elkanders omgang en vriendschap genieten.

Over het programma der vergadering behoef ik weinig te zeggen. Daar de herdenking van de doleantie in het begin van 1936 valt, meende het bestuur goed te doen met op deze vergadering enkele onderwerpen aan de orde te stellen, die bij die herdenking hulp kunnen bieden. De beide andere onderwerpen zijn zulke, waar we als dienaren des Woords telkens mee in aanraking komen. We hopen er van voorlichting voor de practijk van ons ambtelijk leven.

Zoo verklaar ik dan, onder inroeping van de hulp des Heeren, onze vergadering voor geopend!

3. De notulen der vergadering van 4 en 5 April 1934, welke gepubliceerd werden in het Geref. Theol. Tijdschrift, worden vastgesteld.

4. Ingekomen is :

a. Een schrijven van Ds. Broek Roelofs, waarin hij meldt, ditmaal voor het eerst niet ter vergadering te kunnen komen.

b. Een verzoek van het Consortium tot uitgave van het Geref. Theol. Tijdschrift, om ook dit jaar de gewone subsidie te mogen ontvangen.

c. Een verzoek om steun van het Comité voor Geref. Oekraïne.

d. Een verzoek om steun van het Chr. Pers-bureau.

Besloten wordt :

ad *a*. het schrijven met leedwezen voor kennisgeving aan te nemen.

ad *b*., *c*. en *d*. : de verzoeken te behandelen na het uitbrengen van het jaarverslag.

5. Het jaarverslag wordt door den Secretaris uitgebracht. Daarin wordt o.a. herinnerd aan het besluit der vorige vergadering, om bij het verleenen van finantieelen steun voortaan te blijven binnen de door de Statuten getrokken grenzen. In verband daarmede wordt nu het verzoek van het Consortium ingewilligd en die van het Comité voor Geref. Oekraïne en van het Chr. Persbureau afgewezen.

Het jaarverslag wordt goedgekeurd.

6. De Penningmeester deelt mede, dat de inkomsten bedroegen *f* 1210,80 en de uitgaven *f* 1137,66.

In de Commissie, welke de boeken van den Penningmeester krijgt te controleeren, worden benoemd D.D. K. K. Troost en H. Meyering.

7. Bij de bestuursverkiezing worden bij acclamatie herkozen D.D. C. B. Bavinck en D. van Dijk.

8. Tot redacteuren van het Geref. Theol. Tijdschrift

worden herbenoemd de Professoren G. Ch. Aalders en J. Ridderbos.

9. De Voorzitter geeft het woord aan *Dr K. Dijk* van Den Haag-West, om zijn referaat te houden over : *Het Kerkbegrip der Doleantie.*

Spr. begint met er aan te herinneren, dat het in dit jaar vier eeuwen geleden is, dat Calvijn zijn Institutie voltooide en wijst er op, dat niet alleen wij, als kerkelijk-Gereformeerden, bijzonder zullen luisteren naar wat de groote Hervormer over de Kerk zegt, maar dat we ook door hen, die ons kerkelijk leven, en met name de reformaties van 1834 en 1886 aan hun critiek onderwerpen, aan Calvijn worden herinnerd.

Dr P. J. Kromsigt heeft dit ten vorigen jare gedaan in „Onder eigen vaandel", waarin hij uit een citaat van Calvijn, waarin deze op de profeten van Israël wijst, die, hoewel het volk in vele zonden leefde, geen nieuwe Kerken opgericht of nieuwe altaren gebouwd hebben, deze conclusie trok, dat èn de Afscheiding èn de Doleantie ongeoorloofde, buiten-het-geloof-omgaande pogingen zijn geweest, om de Kerk te herstellen.

Wat de Afscheiding betreft, in het vorige jaar is — zegt spr. — voldoende deze beschuldiging bestreden ; thans vraagt de Doleantie onze aandacht, waar in 1936 het een halve eeuw geleden zal zijn, dat in Kootwijk deze Reformatie aanving. Spr. wil de vraag behandelen, of de Kerk-beschouwing der Doleantie den toets der Schrift kan doorstaan, waarbij hij meer wil letten op de Doleantie en hare officieele stukken, dan op de vele geschriften van de leiders dezer beweging. Ook zal hij zich niet beperken tot het Kerk-begrip zonder meer, maar nagaan, hoe de houding van de Doleantie geweest is t.a.v. de Afscheiding, en hoe juist om die houding de eerste van Chr. Geref. met name in hare Kerk-opvatting, als ongereformeerd veroordeeld wordt.

Het Kerk-begrip der Doleantie is eigenlijk niet anders, dan wat de Geref. Kerken reeds in de 16e eeuw beleden heb-

ben in de Nederlandsche Geloofsbelijdenis. De beweging van 1886 heeft willen terugkeeren, juist in het stuk van de Kerk tot de Belijdenis en de Kerkenordening der vaderen. Spr. beroept zich daarbij op enkele officieele stukken: hij wijst op de resoluties van de Conferentie van 1883; op de verklaringen bij de beroeping van Dr Mr W. van den Bergh te Voorthuizen; op de bekendmaking van den Kerkeraad van deze gemeente aan de Herv. Synode, dat zij zich van haar „als de valsche Kerk naar Art. 29" heeft afgescheiden; op het bericht van de Reformatie van de Kerk van Amsterdam; — en verder op de geschriften van Kuyper, Rutgers e.a. Van deze Belijdenis is de Doleantie uitgegaan en aan haar heeft ze de Herv. Kerk van die dagen getoetst. Terwijl in de Afscheiding hierop alle nadruk viel, dat in de Herv. Kerk de valsche leer vrijelijk gepredikt werd, heeft de Doleantie haar strijd vooral hierop samengetrokken, dat het instituut uitsluitend gedeformeerd was, omdat eene onwettige en onschriftuurlijke organisatie het Koningschap van Christus over Zijne Kerk verdrong. Dat instituut moest gereformeerd worden en met die Reformatie is men aangevangen in de plaatselijke Kerken.

Hierbij bespreekt Ref. uitvoerig de beschouwing van de Herv. Kerk door de Doleantie en staat hij even stil bij de polemiek van Ds F. M. ten Hoor, wiens stelling, dat de Afscheiding en de Doleantie confessioneel tegenover elkander stonden, door Kuyper, Sikkel e.a. vierkant is afgewezen. Al was er onderscheid in methode, men was het in grondprincipe eens.

Dit brengt Spr. tot de critiek, welke van Chr. Geref. zijde op de Doleantie en haar Kerk-begrip is geoefend, met name op hare beschouwing van de Herv. Kerk, die zij als de „ware Kerk" zou beschouwd hebben en wier ongeloovige leden zij zelfs als wettige leden zou erkend hebben. Uitvoerig behandelt Spr. deze critiek. De Doleantie was de kerkelijke beweging, om de Herv. Kerk te bevrijden van het „Synodale juk". Zij zag in die Kerk de gedeformeerde Kerk, waarin ook

wegens het niet-handhaven van de tucht ongeloovigen waren, en deze Kerk te voeren tot de gehoorzaamheid van het Woord Gods, zóó, dat de tucht op de ongeloovigen kon geoefend worden en het Huis Gods gereinigd werd, als haar doel. Ook de Cock is begonnen in 1832 met den Reformatiestrijd van de Herv. Kerk, en wat door hem valsch wordt genoemd, is het Herv. Genootschap in de boeien der organisatie. Maar noch in 1834, noch in 1886 is het karakter van de Kerk als te zijn de vergadering der geloovigen, verloochend, en de Doleantie is zeer zeker uitgegaan van den eisch der Schrift. Toen dan ook de pogingen tot rechtsherstel vruchteloos bleken, zijn de Kerken der Doleantie zelfstandig gaan optreden, en hebben zij het Genootschap loslatende, totdat het zelf wederkeerde tot de gehoorzaamheid aan Gods Woord, de eenheid gezocht met de Kerken der Afscheiding.

Spr. behandelt voorts de vraag, waarom de Gereformeerden in 1886 niet terstond tot de toenmaals Chr. Geref. Kerk zijn overgekomen. Was dit niet in strijd met art. 28 der Confessie; òf kwam dit voort uit een niet-juist pluriformiteitsbeginsel ; had het voorbeeld van Elout van Soeterwoude niet moeten gevolgd worden ? Als antwoord op die vragen wijst Spr. ten eerste op het verschil in methode van Reformatie, en zegt, dat de weg eerst ten einde moest worden afgeloopen, eer er van een samengaan met de Kerken van 1834 sprake kon zijn. Ten tweede wijst Spr. op enkele bezwaren van 1886 tegen 1834, vooral op het bezwaar tegen het reglement van 1869 en eindelijk laat hij ook nog het licht vallen op de zielkundige zijde van de zaak. Echter is dit niet-overkomen geen verhindering geweest voor de Kerken der Afscheiding, om de Kerken der Doleantie als Kerken te erkennen en zich in 1892 met haar te vereenigen.

Ten laatste staat Spr. nog stil bij de vragen, of nu de Doleantie een nieuw Kerk-begrip heeft ingevoerd en zich aan Verbondschennis heeft schuldig gemaakt en of de verdeeldheid der Gereformeerden geen reden moet zijn tot niet-jubileeren in 1936.

Spr. besluit met de opwekking tot ootmoedig en dankbaar gedenken van de daden des Heeren en trouwen strijd voor Gods Kerk, vooral t.a.v. allen valschen eenheidsdrang en alle achterstelling van kerkelijke Reformatie bij buiten-kerkelijk reveil. Calvijn, wiens Institutie de Doleantie noch de Afscheiding veroordeelt, noemt de Kerk de bewaakster van de Waarheid Gods. Aan die taak der Kerk hebben wij ons met de onzen met alle krachten en met heel ons hart te geven, Gode tot eer. Dan rusten we niet, maar zijn strijdende slagorde des Heeren, misschien straks weer in tijden van druk.

10. De Voorzitter geeft het referaat van Dr Dijk in bespreking.

Ds. D. Hoek van Enkhuizen is het opgevallen, dat Ref. zoo met nadruk heeft gezegd, dat we het Kerk-begrip van de Doleantie moeten construeeren uit de officieele stukken en niet uit de geschriften van de leiders. Zit daar iets achter ? Spr. heeft wel een vermoeden, maar zal dit niet uitspreken. Liever verzoekt hij Dr Dijk zich hierover met ronde woorden te verklaren.

Ds H. J. Heida van Vlaardingen meent, dat principieel wel niemand met Dr Dijk zal verschillen. Met name is zijn betoog gelukt, toen hij het had over de overeenstemming tusschen Afscheiding en Doleantie. Toch zijn er een paar puntn, die nog wel nader mogen worden bezien. Zoo is het tot op zekere hoogte juist, te zeggen, dat zoowel de Afscheiding als de Doleantie geen eigen Kerk-begrip hebben, omdat ze beide blijven bij de Belijdenis. Maar is er toch ook in beider Kerk-begrip niet iets zeer speciaals ? En in verband hiermede, wordt dan, al zal niemand de eenheid, die er is tusschen Afscheiding en Doleantie kunnen ontkennen, op de continuiteit door de Doleantie niet heel anders de nadruk gelegd, dan door de Afscheiding ? De Afscheiding heeft gezegd, dat de Herv. Kerk in haar geheel valsche Kerk was. De Doleantie heeft dit niet gedaan. Dat bracht verschil in

Kerk-systeem en in de beschouwing van de plaatselijke Kerken. Zoodoende kwam in de Afscheiding meer de eenheid der Kerken, en in de Doleantie meer de zelfstandigheid der plaatselijke Kerk naar voren. Dat aan dit laatste een gevaarlijke kant is, hebben we in 1926 gezien.

Ds L. Zwaan van Zwammerdam zou gaarne vernemen, wat Ref. bedoelde, toen hij sprak over de zonde van de dienaren des Woords en over de bekeering daarvan.

Ds W. F. C. van Helsdingen van Hendrik Ido Ambacht heeft wel eens gedacht, dat de Afscheiding in het begin even „doleerend" was als de Doleantie en dat pas later de Afscheidings-gedachte is opgekomen. Is dat juist ?

Ds G. Diemer van Scheemda zegt, dat hij al luisterend naar het referaat, in gedachten ook eens vooruitzag. Afscheiding en Doleantie liggen in het verleden en hebben hun beslag gekregen. Is nu in de richting, waarin deze beide het zochten, de oplossing van het kerkelijk vraagstuk te wachten ? En zullen we, als men telkens weer opnieuw moet beginnen, niet iets krijgen als de repeteerende breuk ?

In zijn repliek verzekert *Dr Dijk* aan *Ds Hoek,* dat er niets achter zit, als hij meent, het Kerk-begrip der Doleantie te moeten construeeren uit de officieele stukken. Daarover immers had hij te spreken en niet over het Kerk-begrip van Kuyper of van Rutgers of van een der anderen. Wilde hij zijn onderwerp behandelen, dan moest het zóó. Voor vermoedens van Ds Hoek is daarom geen grond. Hetzelfde geldt eigenlijk t.a.v. de punten, door *Ds Heida* genoemd. Deze vallen toch eigenlijk ook buiten het onderwerp en zijn daarom niet in den breede door hem behandeld. Spr. heeft alleen bedoeld, uit te laten komen, dat zoowel in de Afscheiding als in de Doleantie niet iets nieuws werd geponeerd. Men is eenvoudig uitgegaan van de Belijdenis. Dat moet vastgehouden met name tegenover de Confessioneelen (Dr de Wilde). Was er dan geen verschil ? Spr. meent dat niet te hebben verzwegen : hij herhaalt, wat hij in zijn referaat heeft gezegd over de resolutie van Voorthuizen en andere uitspraken. Het zou

trouwens in strijd wezen met de historie, als men geen verschil meer zag. Maar het *beginsel* is bij beiden gelijk en het verschil ligt alleen in de beschouwing over de Herv. Kerk en in de methode van Reformatie. De Doleantie ging uit van de plaatselijke Kerk. Of daarbij geen gevaar bestond, dat de eenheid uit het oog zou worden verloren, heeft Spr. in zijn referaat ook al gevraagd. Bij de Afscheiding stond de eenheid meer op den voorgrond. Die eenheid, ook al door Calvijn geleerd, mogen we niet uit het oog verliezen. Bij de Doleantie werd de organisatie als valsch beschouwd en wilde men de Kerken van haar juk bevrijden en de Afscheiding beschouwde de Kerk in haar geheel als valsch. Ook aan *Ds Zwaan* herinnert Spr., dat de door dezen geciteerde woorden voorkwamen in een verband, waarin hij zich richtte tegen Dr de Wilde. Deze verwijt ons zelfvoldaanheid, waarin we niets zouden gevoelen van onze schuld aan de verdeeldheid. Dat is echter wèl zoo, want we weten, dat de Kerk van Christus is. Daarom wees spr. op de zonde, ook van de dienaren des Woords, en dat in denzelfden geest als de missive der Synode (1933). De uitdrukking, door *Ds van Helsdingen* gebruikt, laat Spr. geheel voor diens rekening. Het woord „doleerend" is ook wel in den Afscheidings-tijd gebruikt en het woord „afscheiden" wel in de Doleantie-dagen. Maar bij beide was de principieele inzet naar de Belijdenis. Ook de Cock is maar niet zonder meer de Kerk uitgeloopen. Hij heeft alle instanties doorloopen. Wat de vraag van *Ds Diemer* betreft, Spr. heeft geen profetische blik. We zullen moeten blijven reformeeren, totdat er geen gedeformeerde Kerk meer is. Zoolang die er echter is, zullen we echter altijd weer dezelfde lijn moeten volgen. Spr. heeft geen vrijmoedigheid, tot een Hervormde te zeggen: „ga er uit", maar wèl: „wees getrouw". We kunnen de Herv. Kerk niet als de valsche Kerk geschouwen, want we erkennen b.v. haar Doop. Alle reformatie-beweging in haar moeten we met belangstelling volgen en steunen door ons gebed. Dan is er hoop op eenheid.

De Voorzitter dankt Dr Dijk voor zijn mooi en duidelijk referaat. Het laatste met name is een groote verdienste, omdat het niet gemakkelijk is, uit officieele stukken de dingen helder voor te stellen.

In verband hiermede richt de Voorzitter zich met een hartelijk woord tot de veteranen uit den Doleantie-strijd, Ds Fernhout en Ds Maan, en verzoekt hij de vergadering, hun toe te zingen Ps. 134 : 3.

11. De vergadering wordt geschorst.

12. Om *half zeven* wordt de vergadering heropend. Gezongen wordt Ps. 25 : 2.

13. De Voorzitter geeft het woord aan Ds K. Fernhout, Em. pred. van Vreeland, om eene causerie te houden over: „de Doleantie-tijd", waarvan echter op verzoek van den spreker geen nader verslag wordt gegeven. Met groote belangstelling en ontroering wordt dit aangrijpende woord aangehoord.

De Voorzitter spreekt den diepen dank der vergadering uit voor wat Ds. Fernhout te genieten gaf.

14. *Dr C. J. Goslinga* van Buitenpost vestigt de aandacht van het bestuur op een onderwerp, waarover op een volgende vergadering een referaat zou kunnen worden gehouden en dat ongeveer zou kunnen worden geformuleerd: „Op welke wijze kunnen onzerzijds Hervormde Gemeenten opgewekt worden tot reformatie".

15. Nadat Ds Fernhout is voorgegaan in dankzegging, wordt de vergadering geschorst.

16. De vergadering wordt Donderdagmorgen om 9 uur heropend. Nadat gezongen is Ps. 105 : 5 en gelezen Hebr. 8, gaat de Voorzitter voor in gebed.

17. De Voorzitter geeft het woord aan *Dr K. Sietsma*

van Amsterdam-Zuid, om zijn referaat te houden over: *„De beteekenis van het Verbond voor den arbeid in de gemeente"*.

Deze begint met te zeggen, dat over het Verbond in hoofdlijn vrij groote eenstemmigheid onder ons heerscht, n.l. over het wezen van het Verbond, over de fundamenteele eenheid tusschen Oud- en Nieuw-Testament bij alle verschil in bedeeling, over de Sacramenten als Bondszegelen, en ook over het feit, dat niet allen, die de Sacramenten ontvangen, waarlijk geestelijk leven deelachtig zijn en worden.

Verschil in accent ontstaat daar, waar men tot de practijk komt. Tot de vraag: behooren alle gedoopten in een tuchtkerk tot het Verbond?, en: hoe moeten we tegenover deze bondelingen staan?

Op de eerste vraag antwoordt Spr. met alle kracht bevestigend. Aarzeling kan hier alleen ontstaan, als men Verbond en Verkiezing met elkaar verwart. Dan toch krijgt men bij een poging, om den omvang van verkiezing-wedergeboorte en Verbond zooveel mogelijk gelijk te stellen, een verabsoluteering van het Verbond en kan men niet ontkomen aan al de bezwaren van: veronderstelde wedergeboorte e.d. In het andere geval, n.l. wanneer men het verschil in omvang tusschen deze beide nadruk verleent, komt men tot in- en uitwendig Verbond, tweeërlei kerkleden e.d.

Ook moet men zich wachten voor de beperking van het Verbond tot de eeuwige zaligheid. Dit brengt licht weer mee, dat men de bedeeling van het Verbond gaat verbreeden, om aan zoovelen mogelijk deze zaligheid te kunnen toekennen, in hope althans.

Het Verbond is opgericht met Gods volk. Hierbij is de mensch genomen juist niet in de eerste plaats in zijn lijdelijkheid en volstrekte onmacht, maar gesteld als verantwoordelijk, actief, willend, strevend mensch. Hier handelt God met het volk van Christus, dat opgeroepen wordt, met de belofte van Christus en Zijn heil, tot christen-zijn. Het gaat hier niet over den staat van den mensch (verkiezing, rechtvaardigmaking), ook niet over zijn toestand (wedergeboorte,

heiligmaking), maar over zijn ambt. D.w.z. God schept een eigen verhouding, waarin die menschen opgenomen worden, die van den Heere toegezegd krijgen al de schatten en gaven, die in Christus Jezus zijn, en die dus opgeroepen worden tot trouwe aanvaarding en verwerking hiervan in des Heeren kracht.

Als wij nu bedenken, dat de mensch alleen deze relatie verbreken kan, dan volgt uit deze gedachtengang, dat het jong-gestorven Verbonds-kind de eeuwige zaligheid beërft; dat de jonge levende kinderen in het Verbond zijn, als ze aan de ouders gehoorzaam zijn en in hun voetstappen wandelen in de vreeze Gods, al is niet anders zichtbaar, dan navolging; dat de oudere kinderen naar de mate van hun vatbaarheid geroepen zijn tot steeds bewuster aanvaarden en gelooven in den Heere Christus, o.a. in openbare geloofsbelijdenis.

Dit laatste maakt hen niet tot bondelingen Gods, maar tot welbewuste, zelfaanvaardende bondelingen met de daad.

Hieruit volgt ook, dat alle vermaan vermaan tot bondstrouw is, als onder oud-Israël. En dat alle verworpen vermaan is verloochening en tenslotte verbreking van het Verbond, eedbreuk dus, geestelijke hoererij, en dus de vloek des Heeren over zich brengt. Vandaar dat de gemeente ook dien vloek moet uitspreken door den ban.

Maar die in de wegen des Heeren wandelen, jong en oud, dienen te worden vermaand tot verzekerdheid des geloofs, op grond van het Verbond.

Verkiezing en wedergeboorte moeten hierbij gepredikt, in harmonie hiermee, om te laten uitkomen, dat tenslotte het is des ontfermenden Gods.

Geloof en bekeering moeten worden voorgehouden als Verbonds-eisch, als die juist van den bondeling gevraagd worden. En tot het gebruik der Sacramenten moet worden opgewekt, omdat dat bevestiging is der Verbonds-verhouding tusschen den trouwen en genadigen God en den tot geloof en leven geroepenen en bestemden mensch.

18. De Voorzitter opent de gelegenheid, om met Dr Seitsma van gedachten te wisselen.

Ds J. Eringa van Oegstgeest vraagt, of het wel juist is, te zeggen, dat door den Doop het geloofsvermogen in het kind wordt versterkt. Kan daarvan eigenlijk wel sprake wezen? Is er bij de bediening van den Doop eigenlijk niet veel meer versterking van het geloof van de ouders en van de gemeente, die bij de bediening van het Sacrament tegenwoordig is?

Ds N. Diemer van Vijfhuizen is het met al de stellingen van Ref. hartelijk eens. Alleen zou hij éėne uitdrukking krachtiger willen hebben, n.l. het slot van de derde stelling: „minder juist is het te zeggen, dat het Verbond is opgericht met de uitverkorenen". Het is Spr. niet duidelijk, waarom dit minder juist is. De Heilige Schrift leert het. Spr. voert verschillende plaatsen aan, om dit te bewijzen. Calvijn en andere Geref. theologen leeren het dan ook uitdrukkelijk. Ook het Doops-formulier gaat er ons in voor. We moeten het woord „verkiezing" aandurven in schriftuurlijken zin, dus niet alleen tot zaligheid.

Dr C. N. Impeta van Kampen constateert met voldoening, dat Ref. het Verbond niet vereenzelvigd heeft met verkiezing en wedergeboorte en merkt op, dat de uitdrukking „niet twijfelen" (n.l. aan de zaligheid der vroeg-stervende kinderen) beschouwd moet worden als een compromis. Op de Dordtsche Synode was er verschil tusschen de Nederlanders en de buitenlanders. De eersten zeiden, dat alle Verbondskinderen, die vroeg stierven, zalig worden; de laatsten aanvaardden dit niet. Zoodoende heeft men elkander gevonden in de uitdrukking „niet twijfelen". Moet Spr. het nu zoo zien dat Ref. verder wil gaan, dan de Dordtsche Synode? En zoo ja, waarop grondt hij dan dit gevoelen, temeer, waar hij zelf het minder juist vindt te zeggen, dat het Verbond is opgericht met de uitverkorenen? Ook heeft Spr. gehoord de uitdrukking „Verbonds-methodisme". Deze term, van Prof. Wisse afkomstig, moet als onjuist worden afgewezen. We

kunnen beter spreken van verabsoluteering van het Verbond. En tenslotte : het leek Spr. toe, dat Ref. niet geheel tevreden is met het verschil in tucht-oefening over belijdende leden en doop-leden. Meent hij misschien, dat dit anders moet ?

Ds Th. Delleman van Aalten zegt, al meer te gaan neigen tot het gevoelen van Ref., om niet te zeggen, dat het Verbond is opgericht met de uitverkorenen. Maar doen we dat, dan moeten andere dingen scherper naar voren gebracht : de Verbonds-zegen en vooral ook de Verbonds-vloek. Dit laatste heeft Spr. gemist. Dan heeft Spr. getroffen de opmerking in het referaat, dat het kind deel heeft aan het Verbond, omdat de geloovige met alles, wat hij heeft, dus wel allereerst met zijne kinderen, daartoe behoort. Is dat zoo, omdat deze kinderen van hunne ouders de Verbonds-opvoeding ontvangen ? Op dien grond worden in Amerika ook de aangenomen kinderen gedoopt. Spr. zal hierover gaarne meer licht ontvangen.

Ds D. van Dijk van Groningen is op één punt niet bevredigd. Voor zijn besef heeft Ref. te eenzijdig nadruk gelegd op de beteekenis van het Verbond als „ambtsverhouding". Op deze manier wordt er aan voorbijgezien, dat God niet alleen de ambtelijke roeping oplegt, maar ook alles geeft, wat tot de vervulling daarvan noodig is. Maar ook aan dit laatste heeft de bondeling deel. Neem dit nu maar ten opzichte van het doen van openbare belijdenis en het aangaan aan het Heilig Avondmaal. Moet hij daarbij niet weten in Christus te zijn ? Of is voldoende zijn „ambtelijke" gehoorzaamheid ? Het laatste lijkt Spr. in strijd te wezen met den aard van het Verbond. Houden we echter ook het eerste vast, dan kan de kwestie, of het Verbond met de uitverkorenen is opgericht, blijven rusten. De paradox, die hier is, zullen we moeten accepteeren, want we zullen wel nooit alles op zijn plaats kunnen zetten.

Ds J. S. Post van Axel heeft gemist den nadruk, die gelegd moet worden op de beloften, die gegeven worden bij den Doop en bij de belijdenis. God legt ons vast aan het

woord, dat we spreken als aan een eed, die we doen. Daaruit moeten we de gemeente opwekken tot trouw.

Ds K. Bakker van Lutten a. d. Dedemsvaart is het geheel eens met het betoog, dat Ref. heeft geleverd. En toch vraagt hij zich af, of we op deze wijze niet al te theoretisch redeneeren. In de gemeente leeft het zoo niet. Het is Spr.'s ervaring, dat men er niet aan wil. Velen vinden, dat we er niet zijn, met hun voor te houden, wat ze *zijn,* maar hun ook hebben te zeggen, wat ze *moeten worden.* Daarom wil Spr. vragen: past de toestand van ons kerkelijk leven wel bij eene zuivere Verbonds-beschouwing, gelijk Ref. heeft gegeven? Hij wil ook preeken in de lijn van het referaat, maar op welke wijze moet hij dit nu doen?

Ds D. van Dijk van Hollum is het niet eens met Ref., wanneer deze beweert, dat het verschil onder de Gereformeerden inzake de Verbonds-beschouwing is een verschil in accent. Het verschil ligt veel dieper: eenerzijds is er een uitgaan van de Heilige Schrift, en anderzijds van filosofische praemissen. Ref. had dan ook geen recht tot deze bewering. Er *is* onder de Gereformeerden verschil over de Verbondsleer. En we belijden de perspicuitas S.S. Hoe rijmt Ref. daarmede dit verschil op een zoo belangrijk punt?

Dr G. C. Berkouwer van Watergraafsmeer zal gaarne nog iets naders vernemen over de beteekenis van de verzegeling in den Doop. Ook is Spr. nog niet duidelijk geworden het verband, dat er is tusschen het Verbond en het geloof, dat God geeft. Ze moeten samenhangen. Maar wat domineert nu? En tenslotte wijst Spr. er op, dat Ref. het zalig-worden der jong-stervende kinderen fundeert op het niet-verbreken van het Verbond en vraagt hij, of we op deze manier met deze kwestie niet midden in de kinder-psychologie zitten. Maar is de uitweg niet veel meer te vinden in de belofte des Heeren?

Ds D. J. de Vries van Schoondijke heeft eigenlijk hetzelfde bezwaar als Ds Bakker. Het woord „Verbond" wordt door Christus Zelf niet gebruikt. Ook zou hij willen vragen, of de

perioden, waarin over het Verbond werd gezwegen, van minder bloei in het geestelijk leven getuigen, dan die, waarin de leer van het Verbond op den voorgrond stond.

Dr Sietsma dient van repliek. Aan *Ds Eringa* antwoordt hij, dat het niet juist is, om te zeggen, dat de ouders of de gemeente geloofs-versterking uit den Doop ontvangen. Immers deze ontvangen den Doop niet, maar het kind. De versterking gebeurt vooral in het latere leven. Ons leven lang immers mogen we pleiten op den Doop, dien we ontvingen. Kan er nu geen sprake zijn van versterking in het kind? We kunnen alleen zeggen: daar weten we weinig van, omdat we de gangen des Geestes niet kennen. Als *Ds Diemer* zegt, dat hij geheel instemt met wat Spr. heeft gezegd, dan blijkt dit toch niet erg duidelijk, want hij redeneert een gansch andere richting uit. Als Ds Diemer niet anders bedoelt, dan verkiezing tot het Verbond, zoo kan Spr. daarmede instemmen, maar Ds Diemer zegt ook, dat de eeuwige zaligheid daaraan verbonden is. En dat moet Spr. bestrijden. Dat staat ook niet in het Doops-formulier. Het wordt wel door Calvijn, Bullinger e.a. geleerd, maar is het juist? Wat de aangehaalde Schrift-plaatsen betreft — Paulus spreekt daar de gemeente in haar geheel toe, maar hij zegt niet, dat ieder nu ook persoonlijk aan de verkiezing deel heeft. Daarom meent Spr., die het woord „verkiezing" in den gewonen zin neemt, dat we verkiezing en Verbond niet mogen identificeeren. De uitdrukking „Verbonds-methodisme" — dit in antwoord aan Dr Impeta — wil Spr. gaarne prijs geven. Hij bedoelt natuurlijk de verabsoluteering van het Verbond. Over de uitdrukking „niet twijfelen" heeft Spr. geen historisch onderzoek ingesteld en hij dankt Dr Impeta voor zijn interessante mededeeling. Maar hij voelt nog niet, dat hij er niet onder mag verstaan: „vast gelooven". Het gaat hier over een objectieve waarheid. Als het over de zaligheid der vroeg-stervende kinderen gaat, dan zegt men gaarne: „maar hoe zou het gegaan zijn, als ze eens in leven gebleven waren?" Maar dit is eene onschriftuurlijke redenee-

ring over het onwezenlijke. Dan zou men ook wel kunnen zeggen : „als ze eens niet geboren waren ?" Er is maar één feit, dat ons kan doen twijfelen, of de kinderen wel waarachtig deel hebben aan het Verbond en dat is er, als ze afwijken. God heeft Zijne Souvereiniteit gebonden aan Zijn Woord. En op dat Woord moeten we vertrouwen, als het kind het Verbond niet heeft gebroken. Spr.'s „dus" in stelling 8 heeft alzoo niets te maken met psychologische gegevens. (Dit tegelijk aan Dr Berkouwer). Het kind is Verbonds-kind. Naar het eigen Woord Gods. T.a.v. de tucht over doop-leden wil Spr. in groote bescheidenheid zeggen, dat z.i. het met de practijk niet in orde is. Middelburg (1933) is in feite teruggekomen op wat Leeuwarden (1920) besloten had. Het „constateeren" bevredigt niet. Al moet er verschil worden erkend tusschen doop-leden en belijdende leden, dit is geen principieel verschil. Het vrijwilligheids-beginsel beheerscht hier niet alles. Ook het belijdend lid wordt niet geëxcommuniceerd, omdat hij zijn woord, maar omdat hij het Verbond Gods gebroken heeft. Bij het doop-lid staat dat niet anders ! Als *Ds Delleman* meent, dat Spr. breeder had moeten wezen over den Verbonds-zegen en den Verbonds-vloek, dan kan dat wel juist wezen, maar hij moest rekening houden met den hem toegemeten tijd. Alleen geldt daarbij niet òf-òf, want in het genade-verbond moet meer nadruk gelegd worden op den zegen, omdat daarin de genade werkt. Wat de kwestie aangaande het doopen van *aangenomen* kinderen betreft — daarbij mag niet vergeten worden, dat de christelijke opvoeding niet de grond is voor den Doop, maar het Verbond. De Heere spreekt uitdrukkelijk van „zaad". Daarbij mag men zich niet beroepen op de besnijdenis van Abrahams knechten, want deze geschiedde in een eigenaardige Verbondsbedeeling. Tegenover Ds van Dijk (Groningen) merkt Spr. op, dat hij zich had te houden aan zijn onderwerp en dus niet had te handelen over de Verbonds-beschouwing. In de Verbonds-relatie geeft de Heere, wat Hij vraagt. In het Verbond is eerst de gave en daarna de eisch aan de orde.

Voor Spr. bestaat hier daarom geen tegenstelling. Het doen van belijdenis is dan ook het persoonlijk aanvaarden van het Verbond, en dus ook van Christus en Zijne gaven. Het is niet een toestemmen zonder meer, geene uitwendige gehoorzaamheid. De eisch des Heeren is niet : doe belijdenis, maar geloof, d.i. aanvaard, wat God geeft ! Dat is tegen introspectie. Gods Woord aanvaarden en het kruis aanvaarden is hetzelfde. (Dit tevens aan Dr Berkouwer). In de prediking behoort ook, wat *Ds Post* heeft genoemd. Alleen is voor de volle Verbonds-prediking meer noodig, dan dat. Aan *Ds Bakker* zou Spr. willen zeggen, dat de predikanten trouw moeten wezen in het vervullen van hun roeping en niet bang moeten wezen voor de gemeente. Met eenige verwondering heeft Spr. gehoord van Ds Bakker (en ook van Ds de Vries), dat Christus het woord „Verbond" niet heeft gebruikt. Hij denkt daar anders over (instelling van het Avondmaal, Berg-rede). We moeten het Woord Gods gehoorzamen. Als dit zegt : „wees", mogen wij niet zeggen : „ja, maar ik moet eerst iets worden". De eerste vraag van *Ds van Dijk* (Hollum) wil Spr. maar liever laten rusten. Ds van Dijk ziet het anders, dan hij, maar discussieeren daarover geeft niets. Wat Ds van Dijk gezegd heeft over de perspicuitas heeft niets te maken met het feit van het verschil van gevoelen. Door onze kortzichtigheid zijn we stumperds in het realiseeren van de Schrift. Door de perspicuitas hebben we kennis van de dingen, die noodig zijn tot zaligheid. Maar verder kunnen we niet gaan. Aan *Dr Berkouwer* antwoordt Spr. nog, dat de verzegeling steun biedt bij afwijking en dat de grond van ons vertrouwen ligt in Gods Woord en aan *Ds de Vries,* dat de door hem bedoelde perioden niet minderwaardig waren in zich zelf, maar dat juist in tijden van minder opgewekt geestelijk leven het Verbond werd verzwegen.

De Voorzitter dankt Dr Sietsma voor zijn helder betoog. De leer van het Verbond is een moeilijk stuk. Dankbaar kan geconstateerd, dat het weer meer naar voren komt.

19. De vergadering wordt geschorst.

20. De vergadering wordt heropend. Gezongen wordt Ps. 86 : 6.

21. Namens de Commissie van contrôle rapporteert Ds Meijering over de boeken van den Penningmeester en adviseert hij tot decharge van dezen. Conform besloten.

22. De Voorzitter geeft het woord aan *Dr J. H. Haverkate,* geneesheer aan de stichting Veldwijk, om zijn voordracht te houden over : *„Wonder-genezingen".*

Deze vangt aan, met er op te wijzen, dat ziekte een gevolg van de zonde is, dat men ziekte vindt op weg naar den dood. Maar toch mogen wij in ziekte niet uitsluitend zien een gevolg van zonde en oordeel. Integendeel, bij elke ziekte nemen we ook waar verschijnselen, die op te vatten zijn als strekkende tot genezing ; daarin openbaart zich Gods gemeene gratie. Onze ziel bouwt ons lichaam op en onderhoudt en regeert het gedurende ons leven. Maar onze ziel beschermt ons ook tegen schadelijke invloeden en verdedigt ons tegen de vijanden onzer gezondheid ; en ook tracht ze aangerichte schade in ons lichaam te herstellen. *Onze ziel* geneest ons, als we ziek zijn. Natuurlijk doet ze dat niet uit eigen kracht, en op een willekeurige manier. Integendeel : zij moet daartoe in staat gesteld worden door Gods Voorzienigheid en doet dit met de middelen en langs de wegen, door God daartoe verordend.

Bij dat genezings-proces verleent de medicus hulp, maar steeds is het toch de ziel, die geneest ; de medicus maakt de omstandigehden voor genezing zoo gunstig mogelijk, of verschaft materiaal voor genezing of herstel. Spr. wijst er op, welk een verschillend verloop een ziekte kan nemen, omdat er zulk een groot verschil is tusschen de menschen onderling. Zoodoende staat de geneesheer telkens voor verrassingen en voor wonderlijke genezingen, die hij niet verwacht had. Eene genezing is een zeer samengesteld gebeu-

ren, afhankelijk van tal van factoren. Eén ervan is de z.g. psychische factor. Depressie en vrees werken de genezing tegen ; blijmoedigheid en hoop daarentegen verlichten het lijden of nemen het weg en doen de kans op genezing stijgen.

In bijzondere omstandigheden heeft onze ziel ook een bijzonderen invloed op ons lichaam. In dit verband wijst spr. op het verschijnsel der stigmatisatie bij personen, die in extase verkeeren. Eene bijzondere omstandigheid, waarin de kracht tot genezing groot is in onze ziel, zien we in een sterk menschelijk geloof, dat bestaat in een zeker weten en vast vertrouwen op de komende genezing. Zulk een geloof sluit angst en vrees buiten, en werkt het sterkst, wanneer het beredeneerend verstand er zich buiten houdt. „Het geloof geneest", of liever : een geloovende ziel heeft grooter kracht tot genezing. Dit menschelijk geloof moet goed onderscheiden worden van het zaligmakend geloof. Dikwijls heeft men deze psychische factor in het genezings-proces onderschat. Vervolgens toont Spr. aan, hoe zulk een „geloof in de genezing" ontstaat, bij de volgende voorbeelden : 1e. het bekende boek van Dr Liek, „Het wonder in de geneeskunde". Een Westfaalsche boer, Steinmeyer, doet wonderlijke genezingen in den Harz ; hij noemt zich zelf magnetiseur en helderziende. 2e. Lourdes en Möttlingen. Lourdes en Möttlingen zijn beide bedevaartplaatsen, waar men in de eerste plaats versterking van het geloof zoekt en verder genezing van krankheid. Deze genezing is dikwijls alleen subjectief : het lijden vermindert, maar de kwaal blijft. Genezingen van zuiver functioneele afwijkingen zijn daar echter geen zeldzaamheid en trekken het meest de aandacht. In zeer enkele gevallen treedt daar genezing op van personen, die geen baat vonden bij de medische wetenschap. In 1926 brachten 10,000 zieken een bezoek aan Lourdes ; en in dit jaar werden in Lourdes maar 4 van zulke gevallen geconstateerd. Echte genezingen zijn dus in Lourdes zeldzaam.

Naast elkander stelt Spr. nu de drie gevallen van lijders

aan een maagzweer, waarvan er een door Steinmeyer, een in Lourdes en een in Möttlingen genezen werd, terwijl allen lang medische hulp zonder succes gezocht hadden. Dat bewijst dat hier het geloof genezend heeft gewerkt.

Spr. komt tot de slotsom, dat er wel genezingen plaats vinden, waarvan het geldt : het is wonderlijk in onze oogen. Zulke wonder-genezingen treden zoo nu en dan op overal en ten allen tijde. Het zijn dus geen echte wonderen. Deze vinden we alleen in de Heilige Schrift. Men spreke daar liever van genezings-wonderen, met nadruk op *wonderen*. Evenmin als eene genezing in Lourdes iets bewijst aangaande de macht van de „Moeder Gods", die daar aangeroepen wordt om hulp en herstel, evenmin bewijst eene genezing in Möttlingen, dat God daar op bijzondere wijze de verkondiging des Evangelies bevestigt (n.l. door een wonder of teeken).

Het tijdperk der bijzondere openbaring, dat de Heere bevestigde door teekenen en wonderen, is voorbij. In onzen tijd moeten we leven door het geloof en niet door aanschouwen en moeten we versterking van ons geloof zoeken door Woord en Sacrament. Genezing van krankheid moeten we ook niet dáár zoeken, maar in den geordenden weg, bij de medische wetenschap.

23. De Voorzitter geeft het referaat van Dr Haverkate in bespreking.

Ds J. Mulder van Leeuwarden merkt op, dat gedurende zijn practijk er eene groote verandering is gekomen in de verhouding tusschen medicus en pastor. Ook de eerste is nu overtuigd van den invloed der ziel op het lichaam en zoekt samenwerking met den tweede. Spr. zou nu gaarne van Ref. vernemen, wat deze verstaat onder „ziel" en wat onder de „reconstrueerende werkingen der ziel".

Ds E. H. Broekstra van Rijnsburg vindt, dat Ref. gevaar loopt, eenzijdig te worden, door de invloed der ziel zóó overheerschend te stellen, als hij deed. Spr. denkt b.v. aan een been-breuk en vraagt, of in een dergelijk geval de ziel zoo-

veel kan doen. Dan heeft Ref. zonder meer Lourdes en Möttlingen naast elkaar gezet. Maar is dat vol te houden, wanneer we bedenken, dat in Lourdes de hulp van Maria en in Möttlingen die van Jezus gezocht wordt? Wil Ref. allen bovennatuurlijken invloed uitschakelen, ook dien van den Booze? Maar wat voor Spr. in dezen het belangrijkste is: het geloof in God! Zou Ref. kunnen volhouden, dat daarvan geen invloed uitgaat op de genezing? Spr. noemt hierbij eene ervaring van Prof. Lindeboom. Tenslotte vraagt Spr. nog, wat dominé's moeten doen, als hun advies begeerd wordt over het zoeken van hulp bij kwakzalvers.

Ds D. Hoek van Enkhuizen had gaarne gezien, dat Ref. ook nog iets gezegd had over Blumhardt, zonder wien Möttlingen niet te verklaren is. Het schijnt als vaststaande te moeten worden aangenomen, dat Blumhardt wonderlijke genezingen heeft gewerkt, niet éénmaal, maar herhaaldelijk. Hoe oordeelt Ref. hierover? Ook is Spr. het geheel eens met de stelling, dat er samenwerking moet wezen tusschen dokter en dominé. In eigen practijk heeft hij daarvan het nut kunnen constateeren. Maar aan deze samenwerking ontbreekt vaak heel wat, omdat vele geneesheeren — materialisten en dogmatisten als ze zijn — al te weinig gelooven van wat Ref. heeft gezegd.

Ds J. Los van Siddeburen is wel in aanraking geweest met z.g. „gezond-bidders" en heeft bij hen genezingen waargenomen. Moeten deze nu worden aangemerkt als resultaat van het menschelijk geloof of als verhooring van het gebed? Ook wil Spr. nog iets vragen t.o.v. de kleine kinderen. Deze zijn tot het menschelijk gelooven nog niet in staat. Maar hoe is dan herstel van ziekte bij hen mogelijk, wanneer daarbij zooveel afhangt van de werking der ziel?

Ds D. van Dijk van Hollum vraagt, wat het zakelijk verschil is tusschen het menschelijk geloof, waarover Ref. sprak en auto-suggestie, èn wat deze verstaat onder zaligmakend geloof. Hebben we geen recht het geloof van Lourdes en

Möttlingen bijgeloof en de Maria-vereering van Lourdes afgoderij te noemen?

Dr F. L. Bos van Wilnis heeft gehoord, dat de ziel de kunstenares is bij de genezing. Maar als dat zoo is, hoe kunnen dan dieren genezen? Met betrekking tot de wonderen, wil Spr. nog gaarne vernemen, wat het verschil is tusschen die, welke Mozes en Aäron en die, welke de Egyptische toovenaars hebben gedaan.

Ds B. van Halsema van Ermelo spreekt zijn wensch uit, op eene volgende vergadering een referaat te hooren over: „Genezings-wonderen en wonder-genezingen" en vraagt, of Ref. ook wisselwerking aanneemt tusschen het menschelijk geloof en het zaligmakend geloof. Zoowel bij den christen als bij den onwedergeborene wordt het menschelijk geloof aangetroffen, maar werkt het in den eerste niet intenser?

Ds J. A. Schep van Bussum kan er zich niet goed mee vereenigen, dat Lourdes en Möttlingen op één lijn worden gezet. Het principe verschilt. In Lourdes zoekt men de genezing bij Maria, in Möttlingen bij Jezus Christus. Kan dit laatste niet waar zijn en zou het niet mogelijk wezen, dat wij, wat in Möttlingen gebeurt, niet kunnen, omdat het ons ontbreekt aan geloof? Dan iets over het gebruik van de middelen. Spr. heeft het meegemaakt, dat iemand met een drukke zaak geen tijd had, om zich van een maag-zweer te laten opereeren, maar genezing heeft gekregen op gebed. Moet het nu ten allen tijde veroordeeld worden, als iemand niet den gewonen weg gaat? En tenslotte wil Spr. nog iets vragen over de openbarings-wonderen. Hoort hier ook onder de gave der gezondmaking, waarover in den brief aan de Corinthiërs en de kracht ter genezing, waarover in dien van Jakobus gesproken wordt? Is het uitgesloten, dat deze ook nu nog voorkomen?

Dr C. N. Impeta van Kampen gevoelde onder het hooren van het referaat eenige vrees. Op het ziekbed gebeuren ook geestelijke wonderen: menschen komen er tot geestelijke ruimte en bekeering. Een modern dokter verklaart dit op

dezelfde manier, waarop Ref. de lichamelijke genezing beschrijft. Slaat deze daarheen niet een brug door sterk den nadruk te leggen op het menschelijk geloof en al teveel voorbij te zien aan het ingrijpen Gods ? Ziekte is toch niet een gewoon menschelijk verschijnsel. Ze is er om de zonde als een daad Gods. Het menschelijk geloof en het optimisme kunnen er niet tegen ingaan. En als nu God door middel van het menschelijk geloof de genezing wil werken, dan kan Hij dat toch ook onmiddellijk door een wonder doen ?

In zijne beantwoording stelt *Dr Haverkate* op den voorgrond, dat hij zijn onderwerp behandeld heeft als medicus en niet als theoloog. Daarom heeft hij gewezen op de natuurlijke oorzaken der genezing. Deze zijn stoffelijk en geestelijk van aard. Vroeger, ook nog in Spr.'s studenten-tijd, had men alleen oog voor de eerste, maar dat is veranderd. Op de groote beteekenis van deze psychische factoren heeft Spr. gewezen — nog eens zij het herhaald — als *medicus*. Daarom zal hij ook voorzichtig zijn in het beantwoorden van de vraag, wat de „ziel" is, omdat deze ligt op een terrein, dat het zijne niet is. De ziel is het onstoffelijk, onsterfelijk deel van den mensch. Zij is oorzaak van het leven in vollen zin. Dit geldt ook bij de genezing. Ook beenbreuken e.d. worden niet geheeld door den medicus, maar door den bouwmeester in ons. De ziel oefent allerlei functies uit. Hier rijzen wel vele vragen, waarop we nog geen antwoord hebben, maar dit is toch wel duidelijk, de ziel heeft een allesbeheerschenden invloed op het lichaam ; als zij in het sterven het lichaam verlaat, dan gaat dit ten onder.

Spr. komt nu tot de vraag over de beteekenis van het gebed bij zieken. Met den zieke *moet* gebeden worden. Maar ook van dit gebed geldt, dat het „het voornaamste stuk der dankbaarheid is, welke God van ons vordert". Wij bidden dus, omdat God het eischt en niet opdat de Heere wonderen zou werken. Het gebed is niet een toovermiddel. Daarbij moet voor oogen gehouden worden, dat de verhouding tusschen God en de Zijnen die is van Vader en kind. De roep

van het kind is niet de oorzaak van de uitkomst, maar de liefde van den Vader. Een aparte kwestie hierbij is, welke invloed er van het gebed uitgaat op den patient zelf. Deze is heel groot, want een geloovig gebed kalmeert den zieke, neemt niet zelden zijn vrees weg en maakt hem geschikter voor de genezing. Dit alles zegt Spr. zoo, terwijl hij de zaak beziet van den medischen kant.

De gave der gezondmaking werd gegeven in den apostolischen tijd. De texten, die over deze zaak in de bespreking werden aangehaald — Spr. volgt hierin de uitspraken van gezaghebbende theologen — leeren dat. De vraag, of er nog wonderen gebeuren en kunnen gebeuren, ligt allereerst op theologisch gebied. Maar gebeuren er nog wonderen ? Wonderen op geestelijk gebied ongetwijfeld, want die leert de Heilige Schrift. Maar ook op natuurlijk gebied ? Spr. kent er geene en in de Schrift vindt hij er niets van.

Lourdes en Möttlingen heeft Spr. op één lijn gezet, niet omdat ze precies gelijk zouden zijn, ook zelfs in principe, maar omdat ze den medicus plaatsen voor hetzelfde geval. Hij ziet zoowel in Lourdes als in Möttlingen wondergenezingen, die naar dezelfde mothode tot stand kwamen.

Over Blumhardt had Spr. niet te handelen. Hij wil er alleen van zeggen, dat deze de medium-verschijnselen niet kende en daarom nog al eens bij den neus genomen is. Wanneer men het heeft over de genezingen van Blumhardt, moet daarbij niet verwaarloosd worden de groote psychische invloed van het gebed.

Met opzet heeft Spr. het woord „suggestie" weggelaten. Daarover is nog teveel verschil van opinie. Ook bij de dieren kan volgens de Schrift van eene „ziel" gesproken worden.

Op de verschillende vragen over het verschil tusschen het menschelijk geloof en het zaligmakend geloof, over de werking van dit geloof in christenen en onwedergeborenen en alle soortgelijke, gaat Spr. niet nader in. Ze liggen niet op medisch, maar op theologisch terrein. Alleen wil hij nog naast de uitspraak, dat ziekte straf is voor de zonde, de

andere stellen, dat de middelen ter genezing genade-gaven zijn.

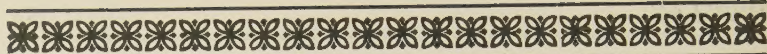
De Voorzitter dankt Dr Haverkate voor zijn referaat en voor de verstaanbare wijze, waarop hij gesproken heeft. Hij twijfelt niet, of de predikanten zullen winst kunnen doen met wat ze gehoord hebben.

24. Bij de rondvraag verzoekt Ds Eringa op eene volgende vergadering een referaat te laten houden over: „Onsterfelijkheids-geloof of wederopstanding der dooden".

25. De Voorzitter spreekt zijne dankbaarheid uit voor de goede dagen, die we weer hadden. Gisteren leefden we in wat in het verleden plaats vond. Vandaag werden we weer midden in de practijk gezet. Het ontmoeten van elkander gaf, als steeds, weer vreugde. Spr. besluit met goede wenschen voor aller leven en dienst.

26. De Voorzitter sluit de vergadering, nadat Ds Ploos van Amstel is voorgegaan in dankzegging.

H. S. BOUMA, *Secretaris.*

RECENSIEN.

Dr. G. M. den Hartogh : **Door het Geloof,** of : De Kracht der Afscheiding van 1834.

Dr. G. M. den Hartogh : **De Afscheiding en de Theologische School.**

Dr. F. L. Bos : **De geboorte der Afscheiding,** voornamelijk in het Noorden des lands.

N.V. De Graafschap, Aalten. 1934.

Al behooren de dagen van de herdenking der Afscheiding reeds lang tot het verleden, daarmede heeft toch de Afscheidings*litteratuur* haar waarde allerminst verloren. De groote beteekenis der herdenking ligt zelfs voor een niet gering gedeelte in de blijvende vrucht, welke zij afgeworpen heeft in den vorm van tal van grootere en kleinere geschriften, op de Afscheiding betrekking hebbende. Daaronder neemt ook het bovenvermelde drietal een eervolle plaats in. Beide schrijvers, zoowel Prof. Dr. den Hartogh als Dr. Bos, stellen op overtuigende wijze in het licht, hoe het geloof de kracht der Afscheiding is geweest en hoe rijk God de geloofsgehoorzaamheid onzer vaderen heeft willen zegenen.

Van harte bevelen wij ook deze drie geschriftjes ter lezing en bestudeering aan.

TH. RUYS Jr.

Th. Delleman. **Huwelijk en Roeping.**
Uitgave van J. H. Kok N.V. te Kampen.

Ds. Delleman heeft van het huwelijksvraagstuk reeds zeer veel studie gemaakt. Soms geeft hij uitvoerige exegetisch dogmatische beschouwingen, soms ook komt hij op grond daarvan tot in den besten zin populaire beschouwingen, waarmee hij het geweten van ons christenvolk raken wil. Dit

laatste nu is *hier* het geval. De vragen, die op dit gebied de aandacht dwingen, geven aan dit geschrift, welks inhoud wij met hartelijke belangstelling volgden, een hooge actualiteit. Dat deze „brandende" vragen ook onder ons zoo sterk zich naar voren dringen, is nog niet altijd een bewijs van onze geestkracht, of van de kracht des Geestes onder ons. Integendeel, wij komen tot deze vragen dikwijls, niet, gelijk het moet, uit de thetische overweging van de woorden en de antwoorden Gods, doch van de problematiek en den ongehoorzamen levensstijl der niet-geloovende omgeving, waarin wij leven. Een zwakheid, die waarlijk niet ons geslacht alléén kenmerkt, maar die wèl heel vaak speciaal door ons geslacht vergeten wordt. En daarover ook vele sprekers en schrijvers en conferentiegangers heenloopen, wanneer zij over den „nood" van ons leven spreken. Voor mijn besef ligt dan de eigenlijke nood juist in wat ik zooeven als zwakheidsuiting aanwees. En nu is het de verdienste van Ds. Delleman's geschrift, dat hij te rechter tijd ons weer brengt onder het beslag van Gods Wet en Woord, en zoodoende ons er aan herinnert, dat wij nog altijd christenmenschen heeten. Moge het verschil tusschen dien, die God vreest, en dien, die Hem niet vreest, ook op het gebied van het sexueele leven, zichtbaar blijven, mede door dit werk. K. S.

Kerkopbouw. Reeks I, nr. 3.
Levende gemeente en belijdenis, door *Dr. Ed. Thurneysen.*
Verkorte vertaling door *M. Slotemaker de Bruïne-van Leeuwen.*
Van Gorcum & Comp. N.V. Assen. 1935.

Dit is de Nederlandsche vertaling in verkorten vorm van E. Thurneysens *Lebendige Gemeinde und Bekenntnis,* welk werkje door mij in dit Tijdschrift besproken wordt op blz. 386 dezer aflevering, naar welke bespreking nu verwezen zij.

S. GREIJDANUS.

De Heilige Geest en onze tijd. Door *Dr. H. Fuglsang Damgaard.* Uit het Deensch vertaald door *J. Henzel.*
J. N. Voorhoeve. Den Haag.

Eene eenvoudige bespreking van den Heiligen Geest en Zijn werk, en van de noodzakelijkheid van Zijne werking.

S. GREIJDANUS.

De Echtscheiding. Door *Prof. Dr. L. Bender, O. P.*
N.V. Brand's Uitgeversbedrijf, Hilversum. 1935.

Een deeltje van de reeks „Waarheid en Leven", onder redactie van Prof. J. P. Verhaar uitgegeven, waarin de Roomsche leer over het huwelijk en de echtscheiding wordt uiteengezet.

S. GREIJDANUS.

Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament.
Herausgeg. von *G. Kittel.*
Band II. Lief. 11, 12/13.
Verlag von W. Kohlhammer. Stuttgart. 1935.

Behalve een aantal kleinere artikelen, bevatten deze drie afleveringen de uitgebreide over *ἔρχομαι* en samenstellingen, *εὐαγγέλιον* en verwanten, *εὐδοκέω* en *εὐδοκια, ἔχω* met bijbehoorende woorden, e.a. Nog ééne aflevering, en dan zal het tweede deel van dit belangrijke werk gereed zijn.

S. GREIJDANUS.